

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2025

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti2½

Papila leri ra swivutiso ri na tipheji ta 21.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Hlaya swiletelo leswi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.
3. Phepha leri ri na swiyenge swa MUNE:

XIYENG XA A: Novhele	(35)
XIYENG XA B: Ntlangu	(35)
XIYENG XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENG XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI, ku suka eka SWIYENG swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI hindlela leyi nga ta landzela.

XIYENG XA A: NOVHELE
Hlamula xivutiso xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENG XA B: NTLANGU
Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENG XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA
Hlamula swivutiso leswi humaka eka swirungulwana HINKWASWO.

XIYENG XA D: VUTLHOKOVETSERI
Hlamula swivutiso leswi humaka eka switlhokovetselo HINKWASWO.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
5. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
6. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 75 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.
9. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI...

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	8
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	11
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Sarah na valungu vakwe'	18	14
4.2 'Ndlela i ya un'wana na un'wana'	17	16
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'Vulolo'	18	18
5.2 'Ndza swi tiva?'	17	20

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI! – FA Thuketana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'Hawu! Ma yi vona mihlolo! Manayila wa Ntekele impela hi wena?' ku vula mufundhisi Chavani. 'Ndzi fanele ndzo lorha nyanisi!'	
'A mi lorhi mufundhisi, hi mina,' ku hlamula Manayila.	
'Swi lo yini <i>boet</i> , hikokwalaho ka yini mi hlamala hi ndlela leyi?' ku enghenelela John Chavani. 'Xitulu hi xexo, tshamani ehansi.'	5
Mufundhisi Chavani a yima a ku ntsee, ivi ndzhaku ka ku hefemulela ehenhla, a tlhela a ku: 'Impela-mpela Manayila hi wena?'	
'Ina, hi mina mufundhisi,' ku hlamula Manayila hi rito ro tlhalamuka hi leswi kutani a a swi vona leswaku mufundhisi Chavani a a nga telanga yena.	
'Hakunene swa rivala a swi orhi ndzilo,' ku vula mufundhisi Chavani hi ku koka xitulu lexi a xi ri kwalaho, a va handle ka ku titwa a ticukumeta kunene ehenhla ka xona, a va a tikhomelela nhloko a ku ntsee! Miehleketo ya yena yi ri karhi yi tlhelela ekaya eRixongile, hi mahlo ya yena ya miehleketo, a vona ku xaniseka loku va nga xaniseka kona hi tlhelo ra Manayila. Ndzhaku ka nkarhi hi loko a humesa xidukwana a tisula nyuku lowo ka wu nga ri kona, a va a ku: 'Manayila n'wananga, u fike rini la?'	10
'Ndzi fike vhiki leri nga hela,' ku hlamula Manayila.	
'Phela u hi xanisile n'wana ndzina, u hi xanise ngopfu,' ku vula mufundhisi Chavani.	15

- 1.1 Boxa vito ra ndhawu leyi swimunhuhatwa leswi swi vulavulaka swi ri eka yona? (1)
- 1.2 Hi byihi vuxaka bya John Chavani na mufundhisi Chavani? (1)
- 1.3 Nyika vito ra murhandziwa wa Rice. (1)
- 1.4 Hikokwalaho ka yini Mufundhisi Chavani a hlamarile ku vona Manayila eka ndhawu leyi? (2)
- 1.5 Boxa xivangelo xa ku va Manayila a kumeka a ri eka ndhawu leyi a nga eka yona eka ntshaho lowu nga laha henhla. (2)
- 1.6 Nyika nhlamuselo ya xivulavulelo lexi nge: 'Hakunene swa rivala a swi orhi ndzilo'. (2)
- 1.7 Hi wihi ntlimbo lowu nsati wa Ntekele a ri na wona eka tsalwa leri? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.8 Hlamusela leswi ku tsakisaka hi endlelo ra Saartjie eka Jamboti. (2)

- 1.9 Xana a wu ta n'wi tsundzuxa yini Manayila eka xiboho lexi a nga xi teka xo ya edorobeni ra Bonn laha a nga tivi munhu? (2)
- 1.10 Hlawula nhlamulo leyi nga yona ku hetisa xivulwa lexi landzelaka: Kun'wana eka ntshaho lowu John u tikhomelela nhloko a ku ntsee, leswi kombaka leswaku a ...
- A hlamarile.
B tsanile.
C tsakile.
D chavile. (1)
- 1.11 Xana u vona swi ri kahle ku va ndyangu wa ka Chavani wu amukerile na ku hlayisa Manayila loyi a va nga n'wi tivi ekaya ka vona? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

A wongeti kutani u lo hundza muti ri xile, o phe ro tindleve wari-wari, wari-wari, ingiti a ngo: 'He! Mi ri yini?' Ina, rifu ra Manayila a ri nga n'wi etlerisi ni switsongo, a ri n'wi dya, a a tivona nandzu hakunene.

Ntirho wu sunguriwe hi nkarhi wa mbirhi ni ndzhenga. Swivulavuri leswi a swi komberiwe ku va ni rito, a swi ri leswa swifuva swo hlantsweka. Swi vulavula marito lama nga khoma timbilu ta lavotala, ya va ya va khongotela ni ku va chavelela. Ivi mufundhisi Chavani, loyi a a ri yena a a komberiwe ku khongotela ni ku tiyisa vanhu ha Rito, a kandzela leswi hinkwaswo hi marito yo huma ebukwini ya Jobo. A chumayela hi ndlela leyi a yi twisiseka, nkulukumba Ntekele, a va xikombiso lexinene xa Jobo nandza wa Xikwembu. 5

Loko ntirho wa le ndyangu wu herile, ku rhwariwa bokisi, ntshungu lowu a wu ri kwalaho, wu rhelela wu ya eswilahlweni hi tinsimu to tsundzuka tatana wa le henhla-henhla ekaya etilweni. Ku na fika eswilahlweni, bokisi ro fika ri tihandlekiwa ehenhla ka timhandze leti a ti hingakanye ehenhla ka nsele, kutani mufundhisi Chavani, a ku eka ntshungu lowu kutani a wu lo whiiii! 'A hi khongeleni. Xikwembu, tata wa Hosi ya hi ... ' 10

'Yooo! Manayiloooo! Yooo! Murhandziwoooo!' ku kalakala Jamboti hi ku enghena hi heke ya laha swilahlweni. 15

- 1.12 Hi ku ya hi ntshaho lowu, i yini lexi hi kombisaka leswaku Jamboti a ri na rirhandzu eka Manayila? (1)
- 1.13 Xana a ku lo humelela yini eka ndhawu leyi ku kondza vanhu va hela matimba swinene? (1)
- 1.14 Hlamusela leswi a swi endla leswaku Muzayiwe na Ntekele va tikuma va ri swin'we minkarhi yo tala? (1)
- 1.15 Hi yihi ndlela leyi mana wa Jamboti a tihanyisa hi yona? (2)

- 1.16 Hi ku ya hi leswi endlekeke eka ntshaho lowu, ku nga va ku ri yini lexi a xi endla leswaku Muzayiwe a titwa nandzu hi rifu ra Manayila? (2)
- 1.17 Hi xihi xivangelo xo va Bobs a kumeka a ha ya emutini wa munghana wa yena hambileswi se Lefty a lovile? (1)
- 1.18 Xana mutsari u vula yini loko a ku: 'Nkulukumba Ntekele, a va xikombiso lexinene xa Jobo nandza wa Xikwembu?' (2)
- 1.19 Nyika dyondzo leyi nga kuma hi Muzayiwe eka tsalwa leri? (2)
- 1.20 Xana swiendlo swa Ntekele swi hundzukile xikhovolelo hindlela yihi eka tsalwa leri? (2)
- 1.21 Xana u nga vula yini hi ku tinyiketela ka mufundhisi Chavani ku seketela ndyangu wa Ntekele hambiloko Ntekele a nga ha landzeleli vukreste? (1)
- 1.22 Aneka mavonelo ya wena mayelana na maendlelo ya Lefty yo hisa mabazi ya tatana wa murhandziwa wa yena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

MATHEBULA:	Hola ku sungula hi kona ndzi nga ta ku byela leswi ndzi karhataka. (MAKHANANA a tikomba wonge a nga ha hlundzukanga, kutani MATHEBULA a sungula ku boxa swivilelo swa yena.) Wa tiva ndzi twile vavanuna van'wana va ri karhi va vulavula hi wena.	
MAKHANANA:	Va ku ndzi lo yini?	5
MATHEBULA:	Ndzi te yini kasi? Ndzi te u nga ndzi hingakanyi loko ndzi vulavula. A hi swona ndzi nga vula swona?	
MAKHANANA:	Hi swona.	
MATHEBULA:	(A tikhoma rihlaya.) Mavala ya yingwe i mavala yan'we. (A tlhela a miyelanyana a tirhisa rhambu ra nhloko.) Vanhu va ri a wu yimanga leswi u nga tani.	10
MAKHANANA:	Kasi swi lo yini?	
MATHEBULA:	U ri kasi swi lo yini, u ri wena u swi tivaka?	
MAKHANANA:	Se leswi mi nga ndzi byeriki mi ri mina ndza swi tiva hinkwaswo leswi ndzi swi endlaka ndzi nga titwi?	15
MATHEBULA:	Wa hamba u titwa swinene. Va ri wena u ni maxaka yo tala ya xinuna laha Ntlhaveni. Va ...	
MAKHANANA:	I mani a nga vula sweswo ndzi ya n'wi ahlamela. Ndzi byele wa swi twa? Vanhu va hlola, khiyaa! xigalana xa le nyongeni.	
MATHEBULA:	Ndza ha ku kombela leswaku u ndzi byela ntiyiso kumbe mbilu ya mina a yi ta wa.	20
MAKHANANA:	(A nantswa tilo.) Na wena ndzi byele leswaku i mani a nga ku byela na mina ndzi ta wa mbilu.	
MATHEBULA:	Sungula u hlamula xivutiso xa mina, hi kona ndzi nga ta ku byela.	
MAKHANANA:	Mina hi vumina a ndzi tivi nchumu. A ndzi si twa nchumu hi leswi vanhu va ndzi tekisaka xiswona ...	25

- 2.1 Boxa mbangu laha n'wangulano lowu wu humelelaka kona. (1)
- 2.2 Hi byihi vuxaka bya Mavundza na N'wa-Rimbelule? (1)
- 2.3 Xana nsati wa hosi Magamana wo sungula a a ri mani? (1)
- 2.4 Hlamusela leswi Mavundza a n'wi dlayiseke swona Gezani? (2)
- 2.5 Hi xihi xivangelo xo va Makhanana a kombela ku tlhela na nuna eJoni? (2)
- 2.6 Hlamusela leswi marito ya Mathebula lama nge: 'Mavala ya yingwe i mavala yan'we' ma vulaka swona. (2)

- 2.7 Hi wihi ntlimbo lowu Mathebula a ri na wona? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.8 Hlamusela ntiyiso wa xivangelo xa rifu ra ndhuna Maluleke. (1)
- 2.9 Loko a wu ri xaka ra Mavundza, a wu ta n'wi tsundzuxa yini hi hanyelo ra yena ra vumbabva. (2)
- 2.10 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nga laha hansi. Loko Mathebula a ku Makhanana u na maxaka yo tala ya xinuna laha Ntlhaveni u vula leswaku u ...
- A na vamalume vo tala.
 B tirha na vavanuna vo tala.
 C rhandzana na vavanuna vo tala.
 D na vanghana va xinuna vo tala. (1)
- 2.11 U vona swi fanerile ku va N'wa-Rimbelule a khensiwa hindlela leyi a khensiweke hi yona hi hosi Magamana? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MAKHANANA:	(<i>Wa lorha.</i>) Yoo! nuna wa mina u dlawa hi vavanuna va hosi. U dlawela xo ka a nga xi tivi. Yoo, hosi n'wi tshike a nga dyohanga nchumu! Ndhuna yi dlawe hi n'anga Mavundza hi xiganama. (<i>Hi ku twa huwa leyi nga va kona ya nkarhinyana n'anga yo phaphuu!</i>)	
MAVUNDZA:	Swi lo yini?	5
MAKHANANA:	A hi mina ndzo lorha. Leswi nga ta humelela vhiki leri taka swa ndzi chavisa.	
MAVUNDZA:	U nga chavi nchumu. Kasi a wu tshembi leswaku ximudyana lexi ndzi nga na xona xi ta tirha masingita?	
MAKHANANA:	Ndza kholwa, yo va milorho yo chavisa.	10
MAVUNDZA:	Hi nawu hi hina a hi fanele ku fuma tiko ku nga ri va-Magamana swi nga hava na tshevele ni yin'we. Ho swi tsetselela a hi ta swi dlaya hina vakhwiri-xa-tika-xo-pandza-khwiri ra mbhongolo hi xintihwana.	
MAKHANANA:	Hambi mo pandza mbongolo khwiri hi xintihwana loko mi fika eka mina mi ta vuya ehansi.	15
MAVUNDZA:	Ku nga ri wena loko hosi yo ka yi n'wi fambisa ndzi enghenile la. Ndzi ta pfanga no hlongola xinsatana xa mina lexo fa tihlo ra ximatsi.	
MAKHANANA:	Mi nga miyelanyana ndzi twa ku khohlonyana hala handle kumbe i nsati wa n'wina lowa rihuhu, phela a nga mi landza hikuva wa swi tiva leswaku ha rhandzana.	20
MAVUNDZA:	Xi nge ti xa wu tiva nawu wa mina.	
MAKHANANA:	Se ku nga va ku khohlola mani?	
MAVUNDZA:	Va tele vafambi-va-vusiku, kumbe i Mkhawana xidakwa xa muganga.	
MAKHANANA:	O byi nwisu ku yini byalwa kona? ...	

- 2.12 Hi byihi vumbhoni byo tiya lebyi kumiweke hi Mavundza mayelana na nsati wa yena wa vunharhu? (2)
- 2.13 Xana i yini lexi a xi endla Makhanana a hahama loko a etelele? (1)
- 2.14 Hlamusela mhaka leyi a yi hlanganisa hosi Magamana na Mazibuko. (1)
- 2.15 Hi kwihi laha ndhuna ya le swikwengeni yi nga dlayeriwa kona? (1)
- 2.16 Kombisa leswi marilelo ya vasati va Mavundza ya paluxaka swona ehenhla ka xigwevo xa nuna wa vona. (2)
- 2.17 Hi xihi xivangelo xo va tindhuna ta hosi Magamana ti ye ti ya tumbelela navusiku emutini wa Mathebula? (2)
- 2.18 Xana Mavundza u vula yini hi ntila lowu nga laha hansi.
'Ho swi tsetselela a hi ta swi dlaya hina vakhwiri-xa-tika-xo-pandza-khwiri ra mbhongolo hi xintihwana.' (2)
- 2.19 Nyika dyondzo leyi u yi kumeke eka tsalwa leri? (2)
- 2.20 Kombisa xikhovolelo lexi humelerisiwaka hi maendlelo ya Mathebula ya ku va a hetelele a rivalela Makhanana leswaku a nga ha dlayiwi? (2)
- 2.21 Xana u nga vula yini hi ku tinyiketela ka hosi Magamana ku endla ndzavisiso hi timhaka ta rifu ra Maluleke? (1)
- 2.22 Aneka miehleketo ya wena ehenhla ka marito ya Mavundza lama nge: 'Mina a ndzi dyohanga nchumu ...' hikuva Maluleke u dlawe hi Mathebula endzhaku ka loko vumbhoni byo khomeka byi nyikiwile. (2)

[35]

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

MARIE:	Muhariva mi vitaniwile hi mina. Lo'wa hlantswa ya n'wina, Piet, u vulavula hi timhaka ta xigangu xa yena leswaku masiku ya le kusuhi, swingaleswi yena Piet u lava leswaku ndzi va kwale kusuhi.	
VHAKISA:	Kambe leswi hi ngo twa swa man'inin'ini ke? U hi tela na xihenhla xa timba. Kumbe mhaka ya kona yi tiviwa hi va ka va nhwana, xo xigangu xa kona?	5
MARIE:	A mi to n'wi byela ye' Piet leswi mi swi ehleketaka, muhariva.	
VHAKISA:	A mi fanelangi ku ya n'wina muhariva. Mhaka a yi ta va ya n'wina, ndzi vula magoza lawa mi faneleka ku ma teka loko ingi se swi herile hinkwaswo. Sweswi tshamani kwala kaya, mi nga yi helo, mina ndzi ta ya vona ku tshunxeka ka lo'wa nhwana, kambe a ndzi nga tshameli ku vona ku kula ka n'wana.	10
PIET:	Se swi lulamisiwile khale leswaku mana wakwe u ta va kwale. U ta heta masiku yo hlaya a ri na hina kwale Kremetart.	
VHAKISA:	Ma swi twa, muhariva? I khale va swi tiva leswaku Piet u na milandzu eka vanhwana loyi. U miyerile na swona ku kondza ku fika namuntlha a ta hi nyika xihenhla xa timba. A hi wu tiva nandzu wa kona leswaku wu ta vikiwa rini. Ho ta vikeriwa loko nhwana wa kona a ri kusuhi no ntshunxeka. Hi, a swi twali. Hi xo xilungu kumbe xiyini?	15
MARIE:	Aredzi! I ndzhwalo wa n'wina va ka Munene. Ndzi tshikeni mina n'wana sirha!	20

- 3.1 Xana swimunhuhatwa leswi swi nga eka ntshaho lowu nga laha henhla swi vulavula swi ri kwihi? (1)
- 3.2 Hi byihi vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Marie na Piet? (1)
- 3.3 Boxa vito ra n'wana wa Piet. (1)
- 3.4 Hikokwalaho ka yini Marie a komberile Vhakisa ku ya seketela Vukosi ematshan'wini ya yena n'wini? (2)
- 3.5 I yini a xi endla leswaku swimunhuhatwa leswi swi kumeka swi ri eka ndhawu leyi? (2)
- 3.6 Marito ya Vhakisa lama nge: 'U hi tela na xihenhla xa timba,' ma hlamusela yini? (2)
- 3.7 Boxa ntlimbo lowu Mzamani a ri na wona eka tsalwa leri, u tlhela u seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.8 Hlamusela leswi ku tsakisaka hi mahanyelo ya Marie eka tsalwa leri. (2)

- 3.9 U nga vula yini hi swiendlo swa Ma'am Joyce swo hlongola Vhakisa loko va hlanganile le ka Piet? (2)
- 3.10 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti nga ta landzela. Marie na Vhakisa a va ri maxaka hikuva Marie a tekiwile hi ... wa Vhakisa.
- A kokwana
B maseve
C malume
D buti (1)
- 3.11 Piet u tikhomile a nga kombisi ku khunguvanyeka hi matikhomelo ya Ma'am Joyce ya ku dakwa a tlhela a vanga hansahansa. Xana u nga vula yini hi endlelo leri? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

XILAVI:	Pfuka, va vuyile! Pfuka-ka! Pfuka u ambala <i>man!</i>	
MA'AM JOYCE:	Ndzi tshike ndzi ta pfuka, <i>man!</i> (<i>U tlhela a kokotela nkumba.</i>)	
XILAVI:	(<i>U hudula nkumba.</i>) Pfuka, man! Pfuka! (<i>Wa hlevetela.</i>) Pfuka hi ta ya hlantswa nkumba va nga si swi vona! Pfuka phela!	
MA'AM JOYCE:	Va bye! Va ku nyika ti <i>Disprin</i> . Famba ndzi ta sala ndzi tshamiseka, famba phela! (<i>Xilavi u dedeleka a ya laha ku nga na Vukosi, u famba hi ku ngambanyeka. Vhinya yi siye switandzhaku.</i>)	5
XILAVI:	Mi hava ti <i>Disprin</i> ? Mhani wa wena va ri ti ta antswisa nhloko.	
VUKOSI:	A mi fanele mi xave na tona tolo. Hi na ti <i>Panado</i> ntsena, ti lunghile?	
XILAVI:	Ti ta va tilunghile, hinkwato i ta nhloko musi. (<i>U famba na tona a ya laha ku nga na ma'am Joyce, u n'wi kuma a etlele.</i>) U tlhelele eminkumbeni, teka hi leti tiphilisi ta nhloko, kambe i ti <i>Panado</i> , ku hava ti <i>Disprin</i> , nwana!	10
MA'AM JOYCE:	Ti <i>Panado</i> ta hlwela ku tirha, ti <i>Disprin</i> ta hatlisa. U ri yini Vukosi? U ri u fambile hahani wa Piet, Piet yena u le kwihi hikuva ndzi twile rito ra yena? Ndzi ta pfuka sweswi loko tiphilisi ti tile, ndzi lava na leswa <i>Eno</i> , ndzi twa ndzi hlambuka timbilu. Va vutise loko va ri na yona.	15
XILAVI:	Mina a ndzi nge tirhi wena! Ndzi nga vupfisi ndlela yo ya eka Vukosi! A wu lava tiphilisi! Sweswi u lava <i>Eno</i> ! Ndzi to n'wi vitana kunene a ta ku vona! U ta n'wi byela leswi u swi lavaka!	20
MA'AM JOYCE:	Hayi! U nga n'wi vitani! A nga ta vona ku thyaka ka nkumba na malakani.	

- 3.12 Hi ku landza ntshaho lowu nga laha henhla hi swihi leswi hi kombaka leswaku Ma'am Joyce na Xilavi a va pfa va hambana hi miehleketo? (1)
- 3.13 Hlamusela xivangelo xo va Ma'am Joyce a tsandzeka ku pfuka eka siku leri. (2)

- 3.14 Marito ya Ma'am Joyce loko a vulavula na Vhakisa lama ma nge: ... 'hina se hi dyile khale. Na ... na swibye se hi hlantswile,' ya paluxa maendlelo ya njhani ya maamukelelo ya vuyeni? (1)
- 3.15 Boxa ntirho lowu Xilavi a tirha wona? (1)
- 3.16 Boxa matitwelo ya Vhakisa loko Vukosi a ta va a kumile n'wana? (2)
- 3.17 Hi xihhi xivangelo xa ku va Ma'am Joyce exikarhi ka vanhu hinkwavo a rhambile Xilavi loko a ya laha ku tshamaka n'wana wa yena? (2)
- 3.18 Kun'wana eka tsalwa, Mzamani u ri: 'Piet ndzi vona a ri jaha ra nhloko,' xana u vula yini hi marito lawa? (1)
- 3.19 Nyika dyondzo leyi u yi kumeke eka tsalwa leri. (2)
- 3.20 Xana marito ya Mzamani loko a ku: 'Vukosi na jaha ra yena i swa vona ku va va tshama lomu va ku lavaka. Loko va swi rhandza va nga ha rhurha laha va nga tluntlama kona va ya tshama eka vona' ya hundzukile xikhovolelo hindlela yihi evuton'wini bya Ma'am Joyce? (2)
- 3.21 U nga vula yini hi maendlelo ya Vhakisa yo pfumela ku ya hlayisa Vukosi hambiloko Piet na Vukosi va nga tekanangi ximfumo. (1)
- 3.22 Aneka miehleketo ya wena ehenhla ka matikhomelo ya Ma'am Joyce na Xilavi emahlweni ka Vhakisa na Piet. (2)
- [35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Eka xiyenge lexi, swivutiso swi huma eka swirungulwana leswi landzelaka:

- 'SARAH NA VALUNGU VAKWE' – KA Khosa
- 'NDLELA I YA UN'WANA NA UN'WANA' – KA Khosa

XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungani na KA Khosa

Hlaya mintshaho leyi landzelaka yo huma eka swirungulwana SWIMBIRHI kutani u hlamula swivutiso swo huma eka xin'wana na xin'wana xa swona. Timaraka leti aviweke eka xivutiso xin'wana na xin'wana i xiletelo xa vulehi bya nhlamulo ya wena.

LEMUKA: Hlamula swivutiso swo huma eka mintshaho HAMIMBIRHI ku nga XIVUTISO XA 4.1 NA XIVUTISO XA 4.2.

4.1 'SARAH NA VALUNGU VAKWE' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Leswi swo bambatela vuxisi a hi ntirho wa nyuziphepha leyi ndzi nga ta tiyimisela ku tirha eka yona wolowo. A tsundzuka ehofisini yakwe le Xamavunga Business Centre.

Ndzi lo na heta ku vula leswi ko twala huwa ya vavanuna na vavasati lava a va ri karhi va endla vuketle-ketle bya ku khula tiya. Sarah na yena-vu u lo 5 kakatsuku, a hlometela.

'Harari, wo ndzi yimelanyana ndza vuya,' a vula a karhi a pfula rivanti a huma. Ndzi tisalela kwalaho ndzi tihlayela xibukwana xa sirha BKM Mthombeni lexi a xi thyeke *Ndzhaka ya Vusiwana*.

'Se a wu sungula ku hela mbilu, a hi swona?' Sarah a vutisa a karhi a hlekelela, 10 endzhaku a vulavula.

'Vona laha, Harari, laha hi le Gaza. Mhlahmala i nyuziphepha ya mfumo wa Gaza, hikwalaho ka sweswo vatirhi va phepha i vatirhela mfumo hambiloko swi nga tsariwanga helo. Loko mina na wena hi tirha swin'we a hi to hlota tindlela to dodombisana na xiphiko lexi. Loko ndzi languta ntokoto lowu wena u nga na 15 wona a ndzi tshembi hi nga tsandzeka ku hundzuluxa Mhlahmala yi va nyuziphepha ya tiko hinkwaro, Sarah u lo na gimeta ndzo n'wi languta exikandzeni.

'U khomisa ka marito walawo Sarah munghana. Loko wo rivala sweswo mina va ta ndzi hlongola ku nga si hela na n'hwetl,' ku vula mina ndzi seketela Sarah. 20 'Nyuziphepha phela ya swi kota ku phuva hi mhaka ya vaviki na vahleri va mahungu lava pfumalaka ntokoto lowu ringaneleke.'

- 4.1.1 Boxa vito ra ndhawu leyi swimunhuhatwa leswi swi bulaka swi ri eka yona? (1)
- 4.1.2 Hi byihi vuxaka lebyi a byi ri kona exikarhi ka Sarah na Harari? (1)
- 4.1.3 Nyika vito ra nhloko ya xikolo loyi a yeriweke hi vaholobye va mune. (1)
- 4.1.4 Hikokwalaho ka yini Harari a ala ku ya tirha eka nyuziphepha ya Mhahlamhala? (2)
- 4.1.5 Hlamusela xivangelo lexi nga endla leswaku Harari a kumeka a ri eka ndhawu leyi a ri eka yona? (2)
- 4.1.6 Kun'wana eka tsalwa Harari u ri: 'Mabulu ya mina na Sarah a ma ya ma khwaxela.' Nyika nhlamuselo ya marito lawa. (2)
- 4.1.7 Hi wihi ntlimbo lowu Harari a ri na wona eka xirungulwana lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 4.1.8 Hlamusela vumunhu bya Sarah eka xirungulwana lexi. (2)
- 4.1.9 Xana u vona maendlelo ya vatirhi va hosi Mavutana ya ku pfalela Harari va nga lavisisangi nandzu wa yena ma ri kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 4.1.10 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti nga ta landzela.
Hi ku ya hi xirungulwana lexi Harari a tsakela ku vika timhaka ta swa ...
A tipolitiki.
B vukhongereri.
C mintlangu.
D vuyimbeleri. (1)
- 4.1.11 Xana a swi ri kahle ku va varhangeri va ka Gaza va tshikelela vateki va mahungu? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

4.2 'NDLELA I YA UN'WANA NA UN'WANA' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Ntirho lowu a a wu tirha hi mhaka ya leswi mabazi ma yena lama a ma rhwala vanhu eka gondzo leri a ma tele ku tlula ma lavan'wana. Mapheto a a nga tirheli ku khola. Yena hi yexe a a ri xitsutsu. Mimovha ya BMW leyi a a yi cinca-cinca laha gondzweni a yi hlayile swinene.

Hi siku leri hi hlanganaka na yena a karhi a chicha vakhandziyisiwa endleleni u bavile a khalakhasa. Khombo ra kona u kumane na xikankaka, maganda-hi-nchiki. Loyi i mufana wa nkanu. Namuntlha u huma enkosini etikweni ra ka Nkavele. U rhwele vanhu lava humaka eDube. Vanhu lava a va lahla wanuna loyi va nge i Makhonya. Wanuna loyi a ri n'wamabindzu wa ndhuma swinene. Hambani a ri yena Mapheto wa n'wi tiva. Sweswi va chichiwiwe hi nkanu ya marahani, kambe mufana a xi tlheli hambani xi vona xibalesa, musi na xona xi hlomile ku hloma. 5 10

'Tatana Mapheto a hi buleni hi ri hala tlhelo!'

'E-e, u bula na mani khamba ndziwena!'

'Ndzo mi kombela. Matlhari hansi!' Mufana a khongotela.

'Hi swona. Vulavula phela!' Tatana Mapheto a vula a ha karihile ngopfu. Milomo yi ri karhi yi rhurhumela hi ku nyangatseka. Xibalesa se a a xi ttheriserile enkotlotweni wa xona. A a badlha nyuku, misiha ya xikandza xa yena a yi languteka yi vambekile. 15

- 4.2.1 Hi xihile lexi hi kombaka leswaku Mapheto a ri wanuna wa makwanga? (1)
- 4.2.2 Xana a ku humelele yini ku kondza Mapheto a bava a khalakhasa? (1)
- 4.2.3 I yini lexi a xi hlanganisa Mapheto na Bafana Zondo? (1)
- 4.2.4 Hi yihile ndlela leyi Makhonya a tihanyisa hi yona a nga si lova? (2)
- 4.2.5 Ku ya hi leswi humeleleke eka ntshaho lowu, ku nga va ku ri yini lexi nga endla leswaku Mapheto a hlamala hi rifu ra Makhonya. (2)
- 4.2.6 Hlamusela xivangelo lexi endleke leswaku ntshungu wa vanhu wu kumeka wu rhendzerile ndhawu ya mathekisi eBosman. (2)
- 4.2.7 Kun'wana eka tsalwa ku vuriwa marito lama: ... 'a va hetile madulu mo tala.' Nyika nhlamuselo ya wona. (1)
- 4.2.8 Nyika dyondzo leyi u yi kumeke eka xirungulwana lexi? (2)

- 4.2.9 Kombisa hilaha swiendlo swa Mapheto swa madzolonga swi hundzukeke xikhovolelo hakona eka xirungulwana lexi. (2)
- 4.2.10 Hi ku ya hi leswi nga humelela eka xirungulwana, i yini lexi mfumo wu nga xi endlaka ku herisa madzolonga eka van'wamathekisi? (1)
- 4.2.11 Aneka vonelo ra wena mayelana na maendlelo ya Bafana Zondo yo lulamisa xihoxo hi ku tirhisa xibalesa. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

Eka xiyenge lexi, swivutiso swi huma eka switlhokovetselo leswi landzelaka:

- 'VULOLO' – KG Baloyi
- 'NDZA SWI TIVA' – KG Baloyi

LEMUKA: Hlamula swivutiso swo huma eka switlhokovetselo HASWIMBIRHI ku nga XIVUTISO XA 5.1 NA XIVUTISO XA 5.2.

XIVUTISO XA 5

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ta xi landzela. Timaraka leti aviweke eka xivutiso xin'wana na xin'wana i xiletelo xa vulehi bya nhlamulo ya wena.

Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

VULOLO – KG Baloyi

- 1 Mi tlanga hi vana ke!
- 2 Vana i nyiko ya Xikwembu.
- 3 Vana vo tshama va lo dlhurhu, tha!
- 4 Va fambisa timbambu hi mpfhuka ri tlhava.
- 5 Loko mi hi xisa mi ri i xilungu.
- 6 Mulungu i mulungu, u hanya xilungu.
- 7 Xilungu a mi xi heti kahle.
- 8 Lebyi i vulolo, mi nga hembeli xilungu.
- 9 Vulani hi rito ro hlantsweka mi ku: 'Hi chava ku hlantswa.'
- 10 Xilungu a hi ku siya timbambu erivaleni.
- 11 Mi vevukisa tinhlayo ni *biology*.
- 12 Mi phyamisa tinhlayo to hlanganisa no susa.
- 13 Mi xixa dyondzo ya *biology* na ya swirho xiyimo.
- 14 Xilungu i xilungu, a hi vulolo byo siya timbambu erivaleni.

- 5.1.1 Hi mintila leyi nga tluliki mune humelerisa hungunkulu ra xitlhokovetselo lexi. (2)
- 5.1.2 Tshaha ntila lowu kombaka ku va vana va tshama va nga ambalangi. (2)
- 5.1.3 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 7 lowu nge: 'Xilungu a mi xi heti kahle'? (2)
- 5.1.4 Nyika dyondzo leyi u yi kumeke eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.1.5 Hi wihi nkoka wa ku vuyelerisa rito 'Mi' eka mintila ya 11,12 na 13 eka xitlhokovetselo lexi? (2)

- 5.1.6 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nga ta landzela laha hansi. Xitlhokovetselo lexi xa 'Vulolo' xi wela eka muxaka wa ... wa switlhokovetselo.
- A epiki
B sonete
C eliji
D liriki (1)
- 5.1.7 Hikokwalaho ka yini mutlhokovetseri a tirhisile tidyondzo ta le xikolweni eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.1.8 Hi wihi moya wa mutlhokovetseri eka xitlhokovetselo lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 5.1.9 Hi swihi switandzhaku leswi nga vaka kona eka vatswari na vana lava ku tlhokovetseriwaka hi vona eka xitlhokovetselo lexi? (2)

- 5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

NDZA SWI TIVA – KG Baloyi

- 1 U nga kali u ndzi holovela,
- 2 U nga kali u ndzi hlundzokela u ndzi chovola,
- 3 Ndzi swi tiva swinene,
- 4 Leswaku wena hi wena,
- 5 A wu ndzi kohli ndza ku tiva.
- 6 Vona, ndza ku xixima,
- 7 Ndza ku chava,
- 8 A wu voni a ndzi na nomo eka wena,
- 9 Ndza ku tiva wena,
- 10 U nga ndzi hamuti ndzi tweli vusiwana.
- 11 Maxangu ni mavonavona ya misava ndza swi vona,
- 12 A ya nandzihi ndzi ma twile,
- 13 Ntshiva wa nkarhi ndza wu tiva,
- 14 Kunene wona a wu tiyeleki,
- 15 Kambe u nga si ndzi londzovota.
- 16 U nga ndzi jahi ndzi ta eka wena,
- 17 A ndzi nga teki hi munhu u nga chavi,
- 18 Hi wena ntsena u nga ta ndzi londzovota,
- 19 Ndzi tshikenyanana,
- 20 Ndzi nyike nkarhinyana ndzi hlanganisa,
- 21 Ndzima leyi Mumbi a nga ndzi nyika yona,
- 22 U nga ndzi holoveli ndzi wa wena.
- 23 Khwiri ra misava i rikulu,
- 24 Kasi hikwalaho ka yini ku fa ku nga fi?
- 25 Fana wena rifu hi ta wisa.

- 5.2.1 Boxa mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- 5.2.2 Tshaha rito eka ntila wa 25 leri vulaka ku humula. (1)
- 5.2.3 Kombisa nkoka wa ku va mutlhokovetseri a tirhisile letere lerikulu eka rito 'Mumbi' eka ntila wa 21. (2)
- 5.2.4 Tshaha xivulavulelo eka xitlhokovetselo lexi vulaka leswaku munhu loyi a ku na leswi a nga ta swi vula eka rifu. (2)
- 5.2.5 Hlamusela ku navela ka mutlhokovetseri u kongomisa eka ntila wa 25 lowu nge: 'Fana wena rifu hi ta wisa'? (2)

- 5.2.6 Rito chovola eka ntila wa 2 lowu nge: 'U nga kali u ndzi hlundzuka u ndzi chovola,' ri vula leswaku u nga ndzi ...
A hlahluveli.
B hlohloteli.
C holoveli.
D hlamuseli. (1)
- 5.2.7 Hikokwalaho ka yini munhu loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a kombela nkarhinyana? (2)
- 5.2.8 Aneka matitwelo ya wena endzhaku ko hlaya xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.2.9 Xana u vona mhaka leyi mutlhokovetseri a vulavulaka hi yona eka xitlhokovetselo lexi yi amukeleka eka vutomi bya masiku hinkwawo? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70